

AMIR TEMUR XIV-XV ASRNING BUYUK SARKARDASI

Mustayev Ruslan Damirovich

Farg‘ona Davlat Universiteti harbiy ta‘lim fakulteti katta o‘qituvchisi dotsent,

Axmadaliyev Muxammadali G‘aybillojon o‘g‘li

Farg‘ona Davlat Universiteti harbiy ta‘lim fakulteti talabasi.

Abdilbarov Zuhurjon Shukurjon o‘g‘li

Farg‘ona Davlat Universiteti harbiy ta‘lim fakulteti talabasi.

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada Amir Temurning harbiy qurilish ishlari, qo‘shinni jangovar tartibining tuzilishi va qo‘shinning saflanish tartibi xaqida qisqa yoritilgan. Ushbu maqola Oliy va O‘rta maxsus ta‘lim muassasalari talabalariga harbiy san‘at sirlari bilan yaqindan tanishish uchun mo‘ljallangan.*

***Kalit so‘zlar:** Harbiy qurilish, sarkardalarni tanlashi, rag‘batlantirish, tashkiliy shtat tizimini, jangovar tartibi, bosh qo‘mondon, qo‘shinning saflanish.*

Harbiy qurilish borasida Amir Temur o‘z zamondoshlaridan o‘zib ketdi, armiyani yaratish va takomillashtirish tizimini ishlab chiqdi va amalga oshirdi.

Sohibqiron qo‘mondonlik safining doimo o‘zlarining jangovar, ma‘naviy-ruhiy sifatlarini doimo takomillashtirishini kuzatib borgan.

Amir Temurning shaxsan o‘zi sarkardalarni tanlagan va tarbiyalagan. O‘n begilar, yuz begilar, ming begilar va tuman begilarni to‘g‘ri tanlash armiyaning jangovar muvaffaqiyatini aniqlab bergan. Amir Temur tajribali jangchilarga alohida e‘tibor bergan. Ko‘pgina yirik janglarda ishtirok etgan va harbiy harakatlarni o‘zining asosiy mashg‘uloti deb bilgan tajribali jangchilar safardan oldin bir joyga yig‘ilgan. Ular davlat maoshlarini oluvchilar ro‘yxatiga kiritilgan.

Qo‘shin o‘nlikka, yuzlikka, minglikka va o‘n minglikka (tumanga) bo‘lingan. Iste‘dodli harbiy boshliqlarni tanlashga katta e‘tibor berilgan. Agar harbiy boshliq safdan chiqsa uning o‘rnini o‘rinbosari (*noibi*) egallagan.

Amir Temur katta jasoratlari uchun turli xil rag‘batlantirishlardan foydalangan. U «*Tuzukot*»da: «Men, dushmanning podsholigini yoki uning armiyasini tor-mor etganligi uchun amirlarga uch turdagi mukofotni o‘rnatdim, unga «qo‘rqmas» unvonini berdim... Men uni o‘zimning kengashimga kirishiga ruxsat berdim va keyinchalik chegarbo‘yi viloyatlaridan birini boshqarishni topshirdim» – deb yozgan.

Amirdan unvoni kichik bo'lgan boshqa komandirlar uchun ham har xil moddiy va ma'naviy mukofotlar belgilangan.

Boshliqlarni tanlashga Amir Temur katta e'tibor bergan. «Hukmdorligi – degan edi u – qamchi va tayoqdan past bo'lgan boshliq unvonga munosib emas». O'nliklar o'n begilar tomonidan tanlangan, yuzliklar, mingliklar va yuqori boshliqlar qo'mondon tomonidan tayinlangan.

Amir Temur qo'shinining asosini ko'chmanchi qabilalar tashkil etib, ular otliqlar va kamonchilarni etkazib bergan. O'troq xalq armiyaga piyodalarni va yordamchi xo'jaliklar uchun ishchilarni va shaharlarni qamal qilish uchun jangchilarni, ya'ni katapultalarni ishlatuvchi, taranlarni uruvchi, yonib turgan kamon o'qlarni va neft aralashmasidan tayyorlangan yonuvchi granatalarni otuvchi askarlarni etkazirib bergan.

Amir Temur armiyasidagi jangchilarga doimiy maoshlar to'langan. Maoshning hajmi xizmatni qanday olib borilishiga bog'liq bo'lgan. Oddiy askar 2 tadan 4 tagacha otning bahosiga teng bo'lgan maoshni, o'n begi – o'z o'nligining maoshiga teng miqdordagi maosh olgan (shuning uchun u o'z jangchilarining yuqori maoshga erishishlariga manfaatdor bo'lgan); yuz begiga oltita o'nlikning maoshiga teng miqdordagi maosh to'langan va hokazo. Intizomiy jazolarning turlaridan biri maoshning o'ndan bir qismini ushlab qolish bo'lgan.

Amir Temur qo'shini jangovar tartibining tuzilishi.

Amir Temur o'z armiyasining **tashkiliy shtat tizimini** takomillashtirdi. «*Tuzuklar*»da qo'shinning **jangovar tartibi** yoritib berilgan: «Agar dushman armiyasi o'n ikki mingdan oshsa, lekin qirq mingga etmasa, qo'shinga qo'mondonlik baxtli o'g'illarimdan biriga topshirilishi mumkin va uning qo'l ostiga ikkita qo'mondon, yuz kishilik, o'ng ming kishilik otryadlari bilan bir nechta amirlar belgilanib, qo'shinning umumiy soni qirq mingga etkaziladi».

«Qirq ming chavandozlarni sardor o'n to'rtta qismlarga quyidagi tartibda tuzish maqsadga muvofiq: u o'z jangovar chizig'ini tuzadi va uni markaz deb nomlaydi. Uchta qism arergardni tashkil etadi (yoki o'ng qanot korpusi). Uchta qismdan biri ilg'or nomini oladi (mana shu arergardning ilg'ori). Chap qanotni tashkil etgan uch qismning biri uning uchun ilg'or bo'lib hisoblanadi. Xuddi shunday uchta boshqa qismlar o'ng qanot arergardining oldida joylashgan bo'lib, uning fronti bo'ladi, bu uchta otryadlardan biri chap qanot fronti uchun avangard bo'lib xizmat qiladi. Chap qanot ham xuddi shunday sondagi qo'shından iborat bo'ladi va ular uning frontini tashkil etadi. Bitta qism, oldingiga o'xshab chap qanot avangardi bo'lib xizmat qiladi. Keyin u asosiy otryadini markaz qo'shinlari oldida saflagan. Avangardning safiga: kamonchilar, qilichlar bilan qurollangan jangchilar, nayzachilar, dushman avangardiga

tartibsizliklarni keltirib chiqarish uchun baland ovozda baqirib jang qiladigan jasur va tajribali jangchilar kiritilishi kerak»—deb yozilgan «Tuzokot»da.

Yana «Tuzokot»da – «Bosh qo‘mondonning e‘tiboridan dushmanning hech bir harakati chetda qolmasligi kerak, o‘ziga bino qo‘ygan harbiy boshliq buyruqsiz oldinga harakat qilishni boshlasa jazolanishi kerak»—deb ta‘kidlangan. Avval jangga avangard kirgan, keyin o‘ng va chap qanot avangardlari, undan keyin o‘ng va chap qanotda turgan otliq bo‘linmalar kirgan, ularning ortidan o‘ng qanotning ikkinchi otryadi va chap qanotning birinchi otryadi harakatlangan.

Qo‘shinning saflanish tartibi.

Agar jang olib borayotgan jangovar chiziqni ikkinchi chiziq qismlari bilan to‘ldirish etarli bo‘lmasa va o‘n uchta hujum jangning oqibatini hal qilmasa, unda bosh qo‘mondon ikkilanmasdan jangga saralangan jangchilardan tashkil topgan o‘z zaxiralarini kiritishi kerak bo‘lgan. Agar shunda ham g‘alabaga erishilmasa, bosh qo‘mondon o‘zi dadillik bilan jangga kirishi va shaxsiy namuna ko‘rsatib jangchilarning ruhini ko‘tarishi kerak edi. Har qanday vaziyatda ham bosh bayroq nazardan chetda qolmasligi lozim.

Agar g‘animning armiyasi qirq ming kishidan oshsa, unga qarshi Amir Temurning o‘zi qo‘shinni boshlagan. Bu vaqtda uning qo‘shini jangni olib borish uchun quyidagi tartibda bo‘lingan: qirqta otryaddan tashkil topgan armiyadan u o‘n ikkita otryadni tanlagan va ularga ajralib turuvchi belgi (*tamg‘a*) bergan; ular qirqta *aymoqlarga* bo‘lingan. Ulardan eng saralangan o‘n ikkitasi birinchi jangovar chiziqni, qolgan yigirma sakkiztasi esa – ikkinchi va uchinchi chiziqlarni tashkil etgan.

O‘g‘illari va nabiralari qo‘mondonligidagi qo‘shinlar o‘ng qanotning oldiga, qarindoshlari va ittifoqchilari boshchiligidagi qo‘shinlar – chap qanotning oldiga saflangan. Bu qo‘shinlar zaxirani tashkil etgan va qaerga yordam kerak bo‘lsa o‘sha yerga etib kelgan.

Amir Temur tuzgan qo‘shin o‘zining tashkiliyshtat tizimi bo‘yicha Chingizxonning qo‘shini tizimiga yaqin bo‘lsada, armiyaning asosini tashkil etgan otliqlar bilan birga piyodalar ham katta rol o‘ynagan. Sharqda birinchilardan bo‘lib armiyasiga artilleriya qurolini (ra‘d) kiritgan. Tog‘li joylarda mohirlik bilan harakatlanuvchi maxsus piyoda qo‘shinlar tashkil etilgan. Armiyada ayollardan tashkil topgan qismlar joriy etilgan bo‘lib, ular jang paytida erkaklar bilan bir safda turganlar va shonshuhurat va jasorat namunalarini ko‘rsatganlar. Amir Temur qo‘shinida to‘xtovsiz takkomillashib borayotgan muntazam armiyaning ko‘pgina xususiyatlari mujassamlashgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hasanboyevich, M. A., Khalilovich, M. S., & Mirhokimovich, T. A. (2022). Main Problems of Military-Professional Activity Orientation of Young Students. *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*, 4, 68-70.
2. Hasanboyevich, M. A., Halilovich, M. S., & Ortikovich, U. A. (2022). AMIR TEMUR ARMIYASINING TASHKIL ETILISHI VA TUZILISHI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 1(12), 1037-1040.
3. Мамажонов, С. (2022). ЁШЛАР ЎРТАСИДА ҒАЙРИИЖТИМОЙ ХУЛҚ-АТВОР ТАРҚАЛИШИГА ҚАРШИ КУРАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ ЧОРАЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. *Science and innovation*, 1(С6), 323-334.
4. Khalilovich, M. S. (2022). Sultan Jalaliddin Manguberdi's Struggle Against the Mongolia Invasion. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 5, 80-81.